

HISTORISKA VISIONER OM DET FRAMTIDA KRIGET - realiteter och utopier under 1800- och 1900-talen

Av Lars Ericson Wolke

But old war was made a thing of laughter...China had laughed at war, and war she was getting; but it was ultra-modern war, twentieth-century war, the war of the scientist and the laboratory...Hundred-ton guns were toys compared with the micro-organic projectiles hurled from the laboratories, the messengers of death, the destroying angels that stalked through the empire of a billion soul.

During all the summer and fall of 1976, China was an inferno. There was no eluding the microscopic projectiles that sought out the remoted hiding-places. The hundreds of millions of dead remained unburied, and the germs multiplied; and, toward the last, millions died daily of starvation. Besides, starvation weakened the victims and destroyed their natural defences against the plague. Cannibalism, murder and madness reigned. And so China perished.

Författaren Jack Londons vision av de europeiska stormakternas biologiska krig mot Kina år 1976, tecknad i *The Unparalleled Invasion* (1910).¹

Diskussionen, och *visionen*, om det "Framtida kriget" är som citatet av Jack London ovan visar ingen ny företeelse, men den är inte heller alltför gammal, sedd i ett större historiskt perspektiv. I ljuset av att vi i boken försöker beskriva framtidens krig finner jag det lämpligt att ge historiska perspektiv på sådana försök. Genom att se på den militära framtidstolkningens historia och därigenom göra försök att besvara frågor som "Hur rätt hade man?" och "Hur fel hade man?" (liksom i viss utsträckning varför utfallet blev som det blev), kan man ge ett nyttigt perspektiv på den dagsaktuella framtidsdiskussionen.

Visionen av hur det framtida, ännu icke realiserade, kriget skulle komma att gestalta sig har varit föremål för mycken debatt och många framställningar under de senaste 150 åren. Det i stort sett enda, men desto större, undantaget från denna regel är naturligtvis universalgeniet från en liten by utanför Florens, Lionardo Da Vinci. I sina skisser och böcker förmedlade han tankar om stridvagnar, ubåtar, luftfarkoster och en rad andra uppfinningar som skulle kunna användas för militära ändamål. Han såg deras potential långt innan tekniken tillät en realisering av hans idéer.

¹ Jack London, *The Unparalleled Invasion*. Excerpt from Walt Nervin's "Certain Essays in History", i I F Clarke, ed., *The Tale of the next Great War, 1871-1914. Fictions of Future Warfare and of Battles Still-to-come* (Syracuse, NY 1995 s 257-270).

Lionardo var dessutom medveten om sin egen kapacitet och hade en stor talang i att marknadsföra sig själv. En "offert" över sin förmåga som uppfinnaren år 1483 tillställde Lodovico Sforza, hertigen av Milano ger läsaren en aning om bredden i Lionardos militärtekniska idéer:

"Jag kan konstruera broar som är mycket lätta och starka och som möjliggör lätta och snabba transporter för att förfölja fienden eller då så påfordras fly undan honom ... Jag kan på belägrade platser undanskaffa vattnet ur vallgravar, göra ändlösa bryggor, gallerportar, stormstegar och annat dylikt. Jag har också metoder för att framställa kanoner som är lätta att bära och som kan utskjuta stenar som formliga hagelskurar ... Skulle striden föras till sjöss har jag möjligheter att konstruera många instrument för såväl offensiv som defensiv och fartyg som kan motstå attacker av de svåraste kanoner, krut och eld. Jag kan också gräva tunnlar och hemliga gångar utan minsta buller för att nå fram till i förväg bestämda ställningar, även om det skulle vara nödvändigt att passera under vallgravar, ja hela floder. Jag kan också tillverka täckta, säkra och oförstörbara vagnar, som kan tränga in bland fienden med sitt artilleri och bryta upp de starkaste truppsamlingar av beväpnade män. Och efter dessa kan följa infanteri som är oskadat och inte möter något motstånd".²

De sista raderna får onekligen en sentida betraktare att associera till 1900-talets pansarkrig med följeinfanteri, 457 år efter det Lionardos tankar sattes på pränt.

Men bortsett från detta universalgeni så är egentligen inte diskussionen om det framtida kriget inte mycket äldre än ett och ett halvt sekel. Detta har sin grund i ett par mycket enkla skäl: en visionär beskrivning av ett framtida konfliktscenario förutsätter för det första en filosofisk grundsyn som erkänner att människans kunskapsnivå i olika avseenden utvecklas och förändras, att vi inte här och nu har nått utvecklingens högsta stadium. För det andra krävs också att den militära tekniken är så föränderlig och stadd i så snabb utveckling, att det är svårt att säkert förutsäga hur slagfältet kommer att gestalta sig i ens den omedelbara framtiden. Dessa båda förutsättningar har inte alltid funnits för handen, tvärtom är de ganska unga historiska företeelser och därmed är debatten om det framtida kriget inte heller äldre än sina båda givna förutsättningar.

Utopisk litteratur

Stilgreppet att nyttja skönlitteraturen eller någon annan form av fictionartat framställningssätt för att föra fram sitt budskap är väl beprövat. Inte sällan har debattörer tagit till denna metod för att teckna sin bild av de ideala förhållanden de ansett man borde sträva efter att uppnå, eller för att helt enkelt i dramatiska färger skildra en utveckling och fara som man velat varna för. Därmed ges goda möjligheter att i mera dramatisk form ge eftertryck åt sina argument.

En av de första som argumenterat på detta sätt är naturligtvis Platon, som i sin dialog *Staten* inför sina samtida läsare i Aten c:a år 374 f Kr beskrev hur han ansåg att ett samhälles politiska

² Citat från Sten Söderberg, *Den snillrika människan. Teknik under miljoner år* (Sthlm 1979 s 190-192).

förhållanden borde ordnas.³ Den som fått ge namn åt en hel genre är engelsmannen Thomas More som i sin *Utopia* (egentligen: *Ingenstans*) år 1516 låter en portugisisk sjöman berätta om förhållandena i landet Utopia, beläget någonstans i den av européer nyligen upptäckta västra hemisfären. Här rådde ekonomisk och social rättvisa, familjelivet reglerades enligt en centralt fastlagd plan, arbetsbyte skedde mellan stad och landsbygd m m. År 1535 avrättades More på grund av sin katolska övertygelse.

Liknande religiösa och sociala utopier tecknades av katoliken Tommaso Campanella år 1602 i *Solstaten* (tryckt först 1623) och lutheranen Johann Valentin Andreae år 1619 i *Christianopolis*. Den förste som betonade den nya naturvetenskapens praktiska nytta för framtidens idealstat var engelsmannen Francis Bacon år 1627 i *Det nya Atlantis*. Under 1800-talet kom en renässans för den sociala utopin, främst i form av skildringar av det klasslösa samhället. På 1900-talet har romanformen nyttjats t ex av Aldous Huxley i *Du sköna nya värld* (1932) och George Orwell i *Djurfarmen* (1945) och *1984* (1949). Till genren kan även skildringar av ett slags idealt naturligt levnadssätt ("den ädle vilden") föras, t ex Daniel Defoes roman *Robinson Crusoe* (1719).

I Sverige fanns redan på 1600-talet enstaka utopister som skildrade ett icke krigiskt samhälle, men i slutet av 1800-talet nådde genren vårt land med full kraft. Rådsmannen Nils Herman Quiding skildrade under pseudonymen "Nils Nilsson, arbetskarl" sin vision av det rättvisa samhället i *Slutliqvid med Sveriges lag* (1865-76) och August Strindberg skrev en Robinson Crusoe-inspirerad novell med titeln *De lycksaliges ö* (i *Svenska öden och äventyr*, del 3, 1890). Ellen Key tecknade runt år 1900 hemmets utopi. Den pessimistiska utopin, dystopin, fick sitt främsta svenska avtryck i Karin Boyes skildring av diktaturen i *Kallocain* (1940).⁴

Framväxten av en utvecklingstanke

Men länge föreskrev religiösa dogmer att mänskligheten hade uppnått sin optimala kunskapsnivå, det fanns inga flera vetenskapliga upptäckter att göra. Alla filosofiska och vetenskapliga studier handlade om att analysera och tolka Guds fulländade verk, skapelsen. När en författare som Aurelius Augustinus i början av 400-talet tecknade sitt idealsamhälle i *De civitatis Dei* (*Om Gudsstaten*) så var det inte ett försök att teckna något nytt och okänt, utan ett sätt att tolka och visualisera den kristna lärans idé om hur den ideala efterlevnaden av kyrkans trossatser skulle gestalta sig. Ytterst skildrar han paradiset, det himmelska och inte det jordiska Jerusalem.⁵

³ Sven-Eric Liedman, *Från Platon till Mao Zedong. De politiska idéernas historia* (Sthlm 1976 s 20-22)

⁴ Tore Frängsmyr, *Framsteg eller förfall. Framtidsbilder och utopier i västerländsk tanketradition* (Sthlm 1990=; Ronny Ambjörnsson, *Det okända landet. Tre studier om svenska utopister* (Sthlm 1981). Jfr även Sven-Eric Liedman, *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria* (Sthlm 1999) och Ronny Ambjörnsson, *En skön, ny värld. Ellen Keys visioner och en senare tids verklighet, i 90-Tal. Visioner och vägval. Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 1991* (Sthlm 1991 s 260-278).

⁵ Liedman 1976 s 59-66

Visserligen började vetenskapsmän under högmedeltiden, under 1200- och 1300-talen, att börja bryta sig ut ur denna idémässiga tvångströja. Men fortfarande höll sömmarna.⁶ Först reformationen på 1500-talet förvandlade kyrkans dogmer från allmän sanning, till något som kunde ifrågasättas och debatteras, om än inom vissa givna ramar. När europeiska upptäcktsresande alltifrån sent 1400-tal började upptäcka nya kontinenter och folkslag insåg man också att kyrkans bild av världen sådan den tecknats under medeltiden inte stämde med kartan.⁷

Därmed lades grunden för 1600-talets vetenskapliga revolution. Vetenskapsmän som Kepler, Tycho Brahe, Galilei, van Leeuwenhoek, Harvey, Newton och en lång rad andra undersökte alltifrån universum utanför vårt eget klot till förhållandena i det inre av människans kropp. Därmed lades inte bara en kunskapsmässig grund för den vetenskapliga utveckling som skulle ske med upplysningen på 1700-talet, utan framför allt blev det klart för alla och envar att mänsklighetens samlade kunskapsnivå inte var fix och färdig.⁸ Det fanns yttre och inre världar i mängd att upptäcka, och därmed, som en konsekvens av detta, kunde mänskligheten göra nya framsteg, inte minst inom naturvetenskap och teknik.

När industrialismen började ta fart från mitten av 1700-talen och en bit in på 1800-talet spred sig från de brittiska öarna till kontinenten, var det således inte bara i rent teknisk utan även i lika hög grad filosofisk och idémässig mening som flera samhällen löstes från sina religiösa fjättrar.⁹ När dessa utvecklingslinjer möttes - den idémässiga och vetenskapliga föreställningen om framstegsmöjligheter, om att det fanns nya upptäckter och nya tekniska landvinningar att göra samtidigt som industrialismens materiella frukter börjar bli alltmera uppenbara - då var grunden lagd för en framstegsoptimism som knappast sett sin like tidigare i historien. Allt var, inte minst i tekniskt hänseende, möjligt.

Sin kulmen fick detta synsätt i de stora internationella industriutställningarna. Det hela började, naturligt nog, i industrialismens hemland, Storbritannien. I Hyde Park och det nybyggda Chrystal Palace i London kunde besökarna år 1851 skåda en rundmålning av Imperiets alla delar och dess tekniska framsteg. En rad andra utställningar följde under resten av seklet i Paris, New York, Chicago, Philadelphia och Wien. I Norden var Stockholm värd för motsvarande arrangemang 1866, 1897, 1909 och 1930, men även Malmö och Göteborg hade sina utställningar, 1914 respektive 1923. Den sista stora utställningen arrangerades i New York, symboliskt nog år 1939, alldeles innan det andra världskrigets utbrott. På flera av dessa utställningar lyftes även militära och i synnerhet militärteknologiska framsteg fram. Det gäller inte minst Stockholmsutställningen

⁶ Anders Piltz, *Medeltidens lärda värld* (Skellefteå 1998).

⁷ J H Elliot, *The Old World and the New, 1492-1650* (Cambridge 1992)

⁸ Hugh Kearney, *Science and Change 1500-1700* (London 1971); Robert Mandrou, *From Humanism to Science 1480-1700. The Pelican History of European Thought. Volume III* (Harmondsworth 1978).

⁹ Se en av de bästa skildringarna av industrialismen alltifrån dess uppkomst Danid S Landes, *The Unbound Prometheus. Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present* (Cambridge 1980).

1897, där besökarna fick det senaste av vad armén och flottan hade att visa upp i form av vapensystem och annan utrustning, inklusive den året innan sjösatta pansarbåten *Oden*.¹⁰

Det faktum att den stora framstegsoptimismen, bl a manifesterad i världsutställningarna, kulminerade framemot sekelskiftet 1900 anknyter till ett annat intressant fenomen. Medan de stora sekelskiftena, i synnerhet det år 1000, har framkallat religiöst influerade undergångsstämningar, har sekelskiftet och då i synnerhet det år 1900, resulterat i raka motsatsen, en i det närmast ohejdad framstegsoptimism.¹¹ I ett bredare tidsperspektiv framstår 1800-talets senare hälft som extremt framstegsoptimistiskt och det är därför föga förvånande att en litteratur om det framtida kriget föds under denna tid.

Utvecklingstanken och krigsvetenskapen

Utvecklingstanken sådan den grundlagts i 1600-talets vetenskapliga revolution fick också direkta och indirekta effekter på synen på kriget som företeelse och hur detta skulle föras. Redan under 1500- och 1600-talen hade naturvetenskapliga metoder börjat tillämpas inom navigationskonsten, fortifikationen och artilleriet.¹² Men det var under upplysningens 1700-tal som tanken på att kriget kanske trots allt inte var en normal mänsklig företeelse började växa fram. Frågan om hur kriget skulle avvärjas eller i alla fall regleras började diskuteras, vilket kulminerade i Königsbergsfilosofen Immanuel Kants skrift om *Om den eviga freden* år 1795.¹³ Vurmen för teknikens framsteg och möjligheten att beräkna snart sagt alla mänskliga företeelser¹⁴ ledde till försök att inom krigsvetenskapen beräkna och mäta, för att ytterst förutsäga, krigföringens praktik. De mest uttrerade yttrandena av denna strävan stötte dock på patrull i form av den bistra, delvis oförutsägbara, verkligheten.¹⁵ Den geometriskt baserade krigsvetenskapen ledde i sin mest extrema form till en låsning av taktiken och till och med det rena stridstekniska uppträdandet. Föga utrymme gavs åt den enskilde soldatens eller gruppens initiativ och rörelseutrymme: "En riktig strateg av den tiden ansåg sig oförmögen att leda tre män över en å om han inte hade tillgång till en tabell med logaritmer", som en bedömare uttryckt saken.¹⁶ Men kvar av dessa strävanden från decennierna kring sekelskiftet 1800 fanns bl a en teoribildning kring operationskonsten, nivån mellan strategin och taktiken. Synen på de militära operationerna som ett eget självständigt

¹⁰ Lars Ericson, Historiskt panorama eller samtidsutställning? Arméns och flottans paviljong på Stockholmsutställningen år 1897, i Fred Sandstedt/Thomas Roth, red., *Athena och Ares. Till minne av vännen och kollegan Bengt M Holmquist. Statens Försvarshistoriska Museer. Skrifter 3*, Sthlm 1999 s 101-120.

¹¹ En tänkvärd essä kring detta tema är Anders Björnsson, Kyrka eller laboratorium, i Dens., *Försvar för klottrare och rappare. Funderingar om historia, kultur, politik* (Sthlm 2001 s 116-124).

¹² Jim Bennet/Stephen Johnston, *The Geometry of War 1500-1750. Museum of the History of Science* (Oxford 1996)

¹³ Rebecka Lettevall, *En europeisk kosmopolit. En idéhistorisk studie av Immanuel Kants "Om den eviga freden" och dess verkningshistoria* (Sthlm 2001). Jfr även Katarina Rosengren Falk, Det humanitära kriget, i *Res Publica. Östlings bokförlags Symposions teoretiska och litterära tidskrift nr 54/2002* s 60-68.

¹⁴ Karin Johannisson, *Det mätbara samhället. Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa* (Sthlm 1988)

¹⁵ Lars Ericson, Från sällskap till akademi 1796-1870, i Erik Norberg, red., *Fäderneslandets försvar. Kungl. Krigsvetenskapsakademien 1796-1996* (Sthlm 1996 s 11-139); *Rosengren Falk* ovan i not 12 a a.

¹⁶ Gerhard Ritter, *The Sword and the Scepter. The Problem of Militarism in Germany. Volume I: The Prussian Tradition, 1740-1890* (Princeton, NJ 1969 s 42).

studieobjekt föddes i samband med vurmen för att vetenskapligt studera krigets olika aspekter, och överlevde de mest mätfixerade krigsvetenskapliga analytikernas undergång.¹⁷

Europa under revolutions- och Napoleonkrigen mellan 1792 och 1815 såg också en annan militär företeelse födas, nämligen föreställningen om hela samhällets engagemang i krigföringen, bl a genom värnpliktstanken. *Det totala kriget* i betydelsen att hela samhället på något sätt engagerades i eller påverkades av kriget gjorde därmed entré. Borta var 1700-talets relativt små och väl drillade yrkesarméer som förde sina krig, ibland utan att samhället i övrigt påverkades annat än av direkta krigshandlingar.¹⁸ Därmed var en grund lagd för den vapentekniska utveckling som bara några decennier senare helt skulle förändra förutsättningarna för krigföringen och i förlängningen även föreställningen om det framtida kriget.

Slagfältets oföränderlighet

Under flera hundra år, åtminstone från 1400-talets slut till 1800-talets senare hälft, förändrades de grundläggande dragen i krigföringen långsamt. Visserligen gjordes en rad viktiga vapentekniska och taktiska uppfinningar. *Den militära revolutionen* på 1500- och 1600-talen ledde till att skjutvapnen ersatte stötvapnen som infanteriets främsta stridstekniska instrument, och som en konsekvens av detta det bepansrade rytteriets definitiva tillbakagång. Artilleriet blev rörligt och kunde därmed deltaga mera aktivt i händelserna på själva slagfältet. Arméerna växte våldsamt med kvantitativa mått mätt och örlogsflottorna expanderade till större och talrikare linjeskepp.¹⁹ Men trots dessa förändringar var förhållandena på slagfältet i grunden desamma. Befälhavarens möjligheter att överblicka skeendet, vilka var nästintill obefintliga, var lika utvecklade under det tidiga 1800-talet som på 1400-talet. De förhållanden som de brittiska och franska soldaterna levde under när de mötte sina ryska motståndare på Krim i början av 1850-talet skilde sig inte från den verklighet som mötte de franska arméerna i 1490-talets Italien.

Krutet hade möjliggjort en utveckling av eldvapnen - såväl eldhandvapen som artilleripjäser - men räckvidden förblev ganska kort och soldaternas utrustning behövde kompletteras med blankvapen och stötvapen i någon form (hillebarder, pikar, värjor och bajonetter). Till lands spelade hästen en avgörande roll för rörelsen, såväl för beridna förband som för logistiska operationer, medan det seglande träfartyget behärskade haven.²⁰

¹⁷ Shimon Naveh, *In Pursuit of Military Excellence. The Evolution of Operational Theory* (London 2000).

¹⁸ Fred Sandstedt/Johan Engström/Lars Ericson/Björn Gäfvert/Thomas Roth, eds, *Between the Imperial Eagles. Sweden's Armed Forces during the Revolutionary and the Napoleonic Wars 1780-1820. Meddelande 58-59 Armémuseum*, (Sthlm 2000) och Per Iko/Lars Ericson/Gunnar Åselius, eds., *The Total War, The Total Defence, 1789-2000. XXVIth International Military History Congress, Stockholm 31.7-4.8 2000. Actes*, (Sthlm 2001).

¹⁹ Geoffrey Parker, *The Military Revolution: Military Innovation and the rise of the West, 1500-1800* (London 1988); Clifford J Rogers, ed., *The Military Revolution Debate. Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe* (Boulder, Col 1995).

²⁰ Michael Howard, *War in European History* (Oxford 1976).

Den militärtekniska utvecklingen gör framtiden oklar

Men med den snabba tekniska utvecklingen - mera långräckviddiga och snabbskjutande eldvapen, artilleripjäser som medgav indirekt eld, kraftigare laddningar, förbränningsmotorn, de bepansrade ångfartygen, järnvägarna, telegraf och telefon samt slutligen flygmaskiner - förändrades allt detta. Nu var helt plötsligt den tekniska utvecklingen så snabb att taktiken knappt hann med. Den yttersta konsekvensen av detta manifesterades i det första världskrigets masslakter åren 1914-1918. Helt plötsligt var det bara fantasin som kunde sätta gränser för föreställningarna om krigets karaktär och det framtida slagfältets utseende.

Svårigheterna att förutsäga det framtida krigets karaktär och därmed att uppskatta den egna förmågan till framgång går att mäta rent statistiskt. De stater som mellan 1816 och 1910 valde att starta krig genom att sända trupper över internationellt erkända gränser vann framgång i 80% av fallen, medan framgångsfaktorn mellan 1911 och 1985 drastiskt sjönk till 40%.²¹ Det finns självfallet många faktorer bakom sådana siffror, men svårigheten att förutsäga det framtida krigets karaktär och därmed den egna möjligheten till framgång är säkert en väsentlig faktor. Några konkreta exempel ur den militära teknikhistorien kan belysa detta bättre.

Svårigheterna att förutsäga vartåt de tekniska framstegen ska leda och i synnerhet vilken militär värld de ska medföra är självfallet legio, liksom exemplen på förutsägelser som felat. Under 1800-talet vann engelsmannen Congreve's krutdrivna raketer stor anslutning och under flera decennier användes de i flera länder, även i Sverige, med växlande framgång av såväl mark- som sjöstridskrafter. Men redan vid sin stora, av Congreve själv ledda, debut visade sig raketernas svagheter. När engelsmännen avfytrade tusentals raketer mot Köpenhamn år 1807 framkom hur inexakt deras bana var och hur lätt de självantände för att inte nämna andra fel. Trots detta förblindade tekniken många erfarna iakttagare och så sent som år 1845 förklarade den franske marskalken Marmont, en gång en av kejsar Napoleons närmaste män, i sin skrift *Spirit of Military Institutions*: "Congreves raketer kommer att medföra en revolution i krigskonsten, och de kommer att garantera framgång och ära för det geni som blir den förste att rätt förstå deras användning".²² Något senare försvann de krutdrivna raketerna ur historien, för att ett sekel senare ersättas av de moderna raketvapnen.

Förmågan att se möjliga användningsområden hos ny teknik och taktikanpassa förbandens uppträdande möter hos flera militära tänkare vartefter teknikförändringarna tar form under 1800-talet. Under revolutionsåret 1848 sändes i maj månad tre preussiska bataljoner per järnväg till Dresden, så att de snabbt kunde hjälpa till med att slå ner de revolutionära grupperna i staden. Det

²¹ Karl W Deutsch, Discussion, i Öyvind Österud, ed., *Studies of War and Peace* (Oslo 1986 s 34-42; i anslutning till Michael Howard, *The Causes of War* (s 17-30).

²² Frank H Winter, *The First Golden Age of Rocketry. Congreve and Hale Rockets of the Nineteenth Century* (Washington DC 1990, cit s 79). För de svenska försöken med en raketkår se Theodor Jakobsson, Kongl Raket Corpsen, i *Föreningen Armémusei Meddelanden III* (Sthlm 1940 s 72-95).

var debuten för utnyttjandet av järnvägstransporter för att snabbt förflytta trupp. Den sachsiske kaptenen Karl Eduard Pönitz skissade vid samma tid på hur ett system av järnvägar skulle tillåta en snabb tysk mobilisering i väster, med en yttersta linje löpande längs Rhens västra strand. Därefter skulle man vid en offensiv nyttja det alltmer utbyggda franska järnvägsnätet. Kavalleri och beridna infanteriförband skulle i ett tidigt skede av kriget rycka fram och erövra viktiga franska järnvägslinjer och dito stationer, varefter tågsätt med infanteri och artilleri snabbt skulle kunna förflyttas in på djupet av fiendens territorium. Utifrån det yppersta av vad hans tids teknik medgav skissade Pönitz på en form av blixtkrig. Det visionära tänkande som Pönitz representerade fick dock redan under 1850-talet alltmera ge vika för stabernas koncentration på praktiska aspekter som uppmarschplaner, på minuten noggranna tidtabeller m m.²³ Vetenskapen, visionen och den praktiska militära vardagen gick inte alltid i takt. Det var först under det första världskriget som flera stater på allvar försökte integrera och ta tillvara på den tekniska utvecklingen genom att skapa särskilda organ för försvarsforskning och dennas praktiska tillämpning.²⁴

Svårigheterna att bedöma t ex ett visst vapensystems användbarhet, trots en stor praktiskt erfarenhet av detsamma, visar exemplet luftlandsättningar av trupp, antingen med fallskärm eller glidflygplan.

Ett av de mest ambitiösa försök som gjorts att förutsäga det framtida krigets karaktär är det arbete under den blivande sovjetiske marskalken Michail Tuchatjevskij som 1926-28 genomfördes inom Röda arméns underrättelseavdelning (RU; sedermera GRU) och publicerades i sex volymer (duplicerade i 80 exemplar) under titeln *Det framtida kriget (Budusjtjaja voina)*. Häri diskuterades säkerhetspolitiska förutsättningar, ekonomisk kapacitet på egen sida och hos tänkbara motståndare samt det framtida krigets tekniska förutsättningar. Tuchatjevskij var en ivrig förespråkare för det moderna, tekniska kriget med dess nyttjande av flyg, pansar, fallskärmstrupper m m. Han ledde själv övningar inom Leningrads militärområde med fallskärmstrupp så tidigt som år 1928. Under Stalins utrensningar på 1930-talet sköts Tuchatjevskij, och hans tankar om det framtida tekniska kriget, inklusive luftlandsättning, blev i bokstavlig mening livsfarliga att förfäktas.²⁵

Vid samma tid pågick i Sovjetunionen också, helt i Tuchatjevskijs anda, försök med s k "kollektivflygplan". Med projektnamnet *Samolet Zveno* (ung.: "Gruppflygplan") ledde under 1930-talet Vladimir Sergejevitj Vachmistrov vid det sovjetiska flygvapnets forskningsinstitut utvecklingen av ett antal olika konstruktioner med moderflygplan som startade med flera mindre plan monterade ovanpå eller under sig. Tanken var att ett större bombplan på detta sätt skulle kunna bära med sig sin egen jakteskort i form av två eller ända upp till sex plan. På det sättet försökte man lösa problemet med jakteskortens kortare räckvidd är det bombflyg den skulle skydda, ett problem som var synnerligen problematiskt t ex under de västallierades bomboffensiv

²³ Dennis E Showalter, *Railroads and Rifles. Soldiers, Technology and the Unification of Germany* (Hamden, Conn 1975 s 28, 36, 46-48)

²⁴ Guy Hartcup, *The War of Invention. Scientific Developments, 1914-18* (London 1988).

mot Tyskland under det andra världskriget.²⁶ Försöken hade blandad framgång, men flera lyckade starter gjordes. Grundtanken var således att bombflyget bar med sin egen jakteskort, men i den sjätte försöksserien, som genomfördes år 1937, användes moderplanen för att föra de påhakade I-16SPB närmare ett utsett mål, innan de frigjordes. Dessa plan var en störbombversion av jaktplanet Polikarpov I.16, vilket var ett av sovjetflygets effektivaste och mest använda plan i slutet av 1930-talet och början av 1940-talet. I denna version var varje I-16SPB utrustad med två 250 kg-bomber. Även här fick Stalins utrensningar konsekvenser, då flygvapenchefen general Alksnis, som stött projektet, tillhörde de avrättade.

På våren 1941 organiserades sex sådana jaktplan av typ I-16SPB i den tredje divisionen av Svarta havsflottans 32:a jaktregemente i Yevpatoria på Krim. Moderplanen av typen TB 3 kom från Svarta havsflottans 63:e bombflygbrigad. Efter det tyska anfallet i juni 1941 utförde dessa plan ett antal anfall, de flesta mot mål i Rumänien. Sista gången sådana "Zveno"-plan var i luften var i en attack mot tyska artilleriställningar på Perekopnaset på Krim den 23 oktober 1941. Då sköts två av de fyra deltagande jaktplanen ned. Svagheten med detta system var i första hand att båda flygplantyperna år 1941 var ålderstigna. Det gällde i synnerhet bombplanet TB-3 bara hade en maxhastighet om 268 km/tim och jaktplanens begränsade räckvidd (800 km) gjorde att hela systemets räckvidd begränsades till 500-600 km. Men svagheterna till trots hade de sovjetiska teknikerna identifierat svagheterna med långdistansbombning och likaså funnit ut ett sätt att komma till rätta med dem. Det var bara det att den dåtida tekniken inte nådde med hela vägen.²⁷ Inte heller passade detta system Stalins grundläggande syn på flygstridskrafternas huvudsakliga roll, nämligen att slå direkt mot fiendens militära huvudstyrka på slagfältet. Först 1946 beordrade han utvecklandet av ett sovjetiskt strategiskt bombflyg, vars första plan av typen Tupolev Tu-4 Bull var i luften år 1948.²⁸ Man frestas lätt att spekulera i vad som hade hänt om försöken på 1930-talet hade fått utvecklas fritt, med de konsekvenser det hade kunnat få på sovjetisk luftförsvarsdoktrin och dito kapacitet.

Under åren 1940 och 1941 användes luftlandsättning av tyskarna på ett sätt som revolutionerade krigföringen och till en början överraskade motståndarna. Efter de mycket svåra förlusterna vid den huvudsakligen luftburna invasionen av Kreta på våren 1941 minskade dock de tyska luftlandsättningarna drastiskt i omfattning och omfång. Därmed inställdes också en planerad större luftlandsättning mot Malta.²⁹ De brittiska och amerikanska krigsmakterna såg och lärde och införde liknande, men mycket större, luftlandsättningsförband. Trots bakslaget vid Arnhem i september 1944 förblev luftlandsättningsförbanden en prioriterad del av stridskrafterna, för att snabbt vinna

²⁵ Lennart Samuelsson, *Röd koloss på laryfötter. Rysslands ekonomi i skuggan av 1900-talskrigen* (Sthlm 1999).

²⁶ R Cargill Hall, ed., *Case Studies in Strategic Bombardment*, Washington DC, passim.

²⁷ Tommy Tyrberg, Kollektivflygplan, i *TIFF. Teknisk Information för Försvarsmaterieltjänsten* nr 2/2002 s 18-20.

²⁸ Robert A Kilmarx, *A History of Soviet Air Power* New York 1962 s 83-117, 125-130).

²⁹ Callum MacDonald, *The Lost Battle: Crete 1941* (London 1993, spec s 58-60). Se även Anthony Beevor, *Crete. The Battle and the Resistance* (London 1992).

terräng bakom fiendens linjer. Efter kriget kunde den tidigare chefen för den amerikanska 82:a luftlandsättningsdivisionen argumentera för sitt truppslag som framtidens vapen.³⁰

På sovjetisk sida var man, trots Tuchtjevskijs tidiga övningar, föga framstående på detta område. Ett större luftlandsättningsförsök väster om Dnjepr i september 1943 slutade i katastrof.³¹ Men så stor var tilltron till luftlandsättningsbetydelse att även en framstående militärteoretiker som Basil Liddell Hart inte kunde tro att Sovjetunionen inte besatte kapacitet och förmåga på detta område. År 1950 diskuterade han detta och kom fram till att Stalin helt enkelt höll tillbaka sina luftlandsättningsförband under kriget, för att på det sättet behålla en för världen okänd och slagkraftig styrka som i en kommande tvekamp med västmakterna skulle kunna användas till en överraskande invasion av de brittiska öarna. Denna nästan konspirationsliknande teori var det enda sättet för Liddell Hart att få logiken att gå ihop.³²

Övertygelsen om hotet från luftlandsatta förband som den framtida invasionsvägen fanns även på annat håll. I april 1945, några veckor innan krigsslutet, varnade flygvapenchefen Bengt Nordenskiöld i en studie för att "Även en total invasion mot vårt land kan - åtminstone i inledningsskedet - ske utan sjötransporter. Operationer av erforderlig storlek torde nämligen, rent transporttekniskt sett, i en framtid kunna utföras genom luften".³³

Att luftlandsatta förband har haft och fortfarande har en stor betydelse, därom behöver ingen tvista och så tillvida hade en rad tänkare alltifrån Tuchtjevskij och framåt rätt. Men de tog inte över sjö- och landtransporternas roll som bärare av huvudmassan i en invasion, där övervärderade såväl Liddell Hart som Bengt Nordenskiöld utvecklingen. Få bedömare har dessutom kunnat förutse vad Roll on-roll off-tekniken skulle komma att innebära för utvecklingen av den militära sjötransportkapaciteten. En av de militära tänkare som tidigt diskuterade detta utförligt var den mångåriga sovjetiske marinchefen Sergej Gorsjkov i sin klassiska bok om *Statens sjömakt*.³⁴ Luftlandsättningskapaciteten hos stormakterna under och efter det kalla kriget har dock nått sådana dimensioner att de spelat en avgörande roll inte minst i början av en konflikt. Så långt visar detta exempel på de självklara svårigheterna att inte bara uppmärksamma tekniska system och deras användningsområden, utan också att bedöma graden eller omfattningen av deras betydelse.

³⁰ James M Gavin, *Härrar genom luften* (Sthlm 1950).

³¹ En kort sammanfattning av operationen ges i Marco Smedberg, *Om stridens grunder. Från Waterloo till kryssningsrobotar* (Sthlm 1994 s 210-213). En utförligare redovisning återfinns i ... NN

³² Basil Liddell Hart, Rysslands luftburna trupper en hittills olöst gåta, i *Dens., Västerens försvar. Några gåtor rörande krig och fred* (Sthlm 1950 s 198-204).

³³ Chefens för flygvapnet "studie över flygstridskrafternas användning i Sveriges försvar", daterad 30/4 1945 förvaras i Krigsarkivet, Försvarsstabens f d hemliga arkiv, luftförsvarsavdelningen volym F VI:5. Jfr Lars Ericson, Hotet mot Östergötland. Hur det militära hotet mot Östergötland har bedömts i den svenska säkerhets- och försvarspolitik under 1800- och 1900-talen, i Sven Hellström, red., *Livgrenadjärregementet i slutet av en epok* (Linköping 2000 s 30-99).

Olika sätt att beskriva det framtida kriget

Mot denna bakgrund är det helt naturligt att vi med början under 1800-talets andra hälft får en helt ny litteraturgenre, som i skönlitterär eller faktaform ägnar sig åt att försöka beskriva hur nästa krig skall komma att gestalta sig. Ibland har den som hållit i pennan haft uppenbara försvarspolitiska ambitioner med att teckna en hotfull framtid, ibland har resultatet blivit en ren science fiction-historia utan nämnvärd förankring i den tekniska verkligheten. Men inte desto mindre visar hela denna litteraturgenre på den snabba föränderligheten i krigets landskap som ägt rum under de senaste 150 åren.

Att studera faktiska förhållanden utifrån hur dessa behandlas i skönlitteratur är en delvis vansklig uppgift. Vad är verklighet och vad är påhittat? Vad säger oss egentligen en skönlitterär beskrivning av en företeelse annat än att detta är den bild just den här författaren velat ge? Ett studium av en hel genre kan dock, med reservation för författarnas inbördes påverkan, ge en uppfattning om stämningar, debattläge och föreställningar i författarnas samtid. Gunnar Artéus har i ett annat sammanhang visat hur man genom ett studium av ett antal romaner kan få en bild av den svenska garnisonsstaden under 1900-talet, en bild som inte säkert går att vaska fram ur annat källmaterial.³⁵

Storbritannien och födelsen av den skönlitterära beskrivningen av det framtida kriget

Den skönlitterära, halvdokumentära beskrivningen av det framtida kriget föddes i Storbritannien när ångan och pansarskeppen hotade att snabbt göra Royal Navy's seglande träfartyg omoderna och därmed ökade arméns betydelse för de brittiska öarnas försvar. År 1851 utkom ett arbete vars titel avslöjar vad det hela handlar om: *A History of the sudden and terrible invasion of England by the French ... in May 1852*. Frankrike ersattes dock snart av Tyskland som det främsta hotet mot de brittiska öarna. Tekniken att placera hotet mitt i den egna trygga vardagen praktiserades t ex år 1871 i skriften *The Battle of Dorking. A Dream of John Bull's*. Att det var en mardröm för John Bull, därom behövde ingen läsare sväva i okunnighet. Texten lades snabbt till grund för en musical i London.³⁶

Dorkingtexten hade författats under pseudonym av en pensionerad överstelöjtnant George Chesney, vars identitet dock snabbt avslöjades. I den våldsamma debatt som hans skrift väckte (på en månad såld i 80 000 exemplar!) föreslogs bl a att man från det Brittiska Indien skulle hämta 50 000 sikher för att sköta den brittiska huvudöns försvar till dess den brittiska armén var redo att ta över.

En röd tråd i den brittiska debatten under 1800-talet var hur en tunnel under Engelska kanalen skulle tillåta en fientlig armé att strömma ut på den sydengelska slätten utan att Royal Navy skulle

³⁴ Sergej G Gorsjkov, *Statens sjömacht. Marinlitteraturföreningen nr 63* (Sthlm 1977 s 46 f, 273 f). Jag tackar avd dir Lars Ulfving, FHS/KVI för att ha gjort mig uppmärksam på denna aspekt hos Gorsjkov.

³⁵ Gunnar Artéus, Den svenska garnisonsstaden i romanernas spegel, i *Meddelanden från Armémuseum XXXXV-XXXVI* (Sthlm 1986 s 29-72), omtryckt i Johan Söderberg/Kent Zetterberg/Klas Åmark, red., *Vetenskap som livsäventyr. Samhälle, krig och historia. Festskrift till Gunnar Artéus* (Sthlm 2001 s 163-212).

kunna förhindra det. Redan år 1802 hade en av kejsar Napoleons ingenjörer utarbetat ett förslag till tunnel och år 1833 genomförde en annan fransk ingenjör omfattande undervattensstudier i samma syfte. Allt eftersom de engelsk-franska förbindelserna förbättrades i och med Krimkriget på 1850-talet kom allt fler seriösa förslag till tunnelprojekt. Särskilt intensiv var debatten på 1880-talet, då den kritiska tidningen *The Spectator* förutsåg "a fatal rush on the tunnel being made by irish Republicans in league with the french, while the wires of the telegraph were cut".³⁷ Efter 1880-talets debatt dog tunnelfrågan och skulle förbli död i flera decennier framöver.

Skönlitterära och andra beskrivningar av det framtida kriget, 1871-1914

Skönlitterära framställningar av det framtida kriget fick en blomstring efter 1870-71 års fransk-tyska krig där ny teknik, moderna transportmedel och organisationsformer visade sin överlägsenhet. Framtidens krig blev föremål för en mängd författares ansträngningar, varav fransmannen Jules Verne är den kanske mest berömde med sina skildringar av bl a ubåtsvapnet i form av ubåten *Nautilus*.³⁸ Den som fått stort genomslag för sina visioner av framför allt det framtida rymdkriget är britten H G Wells som 1898 gav ut sin *Världarnas krig*. Det var inga verklighetsfrämmande författare som skrev dessa verk, tvärtom. Wells hade under de följande åren, inklusive början av det första världskriget ett betydande inflytande på utvecklingen av brittisk militärteori, inte minst när det gällde flygstridskrafternas roll.³⁹

Inflytelserik var även den polske Jan Bloch som 1898 gav ut sex band på ryska om *Framtidens krig - dess tekniska, ekonomiska och politiska aspekter*.

Året efter utkom verket på engelska och nådde därmed en bredare publik. I sitt arbete vägde Bloch in de snabba tekniska framstegen och drog slutsatsen att vapentekniken skulle åstadkomma sådana förluster att ett landkrig mellan stormakter skulle omöjliggöras. Bloch fick som bekant bara delvis rätt. Blochs arbete väckte den ryske tsaren Nikolaj II till att ta initiativ till Haagkonferensen 1899 om internationell reglering av krigföringen. När H G Wells år 1916 rapporterade från slaget vid Verdun betecknade han fasorna som "Bloch's War". Bloch hade i praktiken definierat "det totala kriget", även om termen användes först av den tyske generalen Erich von Ludendorff i en bok med samma titel år 1935.

I Wells och Blochs efterföljd skildrade de följande åren en rad författare den nya militära tekniken och då i synnerhet ubåts- och luftstridskrafternas framtida roll, i skrifter med titlar som *The Trenches* (1908) och *The Secret of the Army Aeroplane* (1909). Bland andra kända författare som bidrog till den här genren märks detektivromanens mästare Sir Arthur Conan Doyle, som förutom sina böcker om Sherlock Holmes skrev noveller om ubåtskrig (1914) och Storbritannien,

³⁶ I F Clarke, *The Battle of Dorking, 1871-1914*, i *Victorian Studies, Volume VIII/No 4, June 1965* s 309-328.

³⁷ Norman Longmate, *Island Fortress. The Defence of Great Britain 1603-1945* (London 1991 kap 28-29).

³⁸ René Pillorget, Jules Verne (1828-1905): prophète de la guerre totale, i Iko/Ericson/Åselius, red., ovan i not 17 a a s 166-171.

kanaltunneln och det framtida kriget (1911). Alan Alexander Milne medverkade bl a i skämttidningen *Punch* och skrev 1909 om flygkriget. Långt senare, år 1922, publicerade han sin barnbok om den snälle, men inte alltför intelligente björnen Nalle Puh.⁴⁰

Ofta använde författarna delvis föråldrade strategiska hotbilder som fond för sina framställningar. År 1890 publicerade amerikanen Hugh Grattan Donnelly *The Stricken Nation*, en beskrivning av hur den brittiska flottan år 1892 angrep och förstörde såväl New York som Washington. I den av honom skildrade freden annekterade Storbritannien Kalifornien, Oregon, Florida och delar av Louisiana.⁴¹ Då hade fiendskapen mellan USA och Storbritannien börjat svalna sedan drygt ett halvt sekel. Men istället var det ett annat land som runt år 1890 gjorde upp marina operationsplaner mot den amerikanska östkusten, nämligen det wilhelmska Tyskland.⁴²

I denna internationella debatt deltog även en svensk, nämligen journalisten vid *Stockholms-Tidningen* Johan Gustaf Adolf Jansson. Under sitt 47-åriga liv (han dog 1913) skrev Jansson en rad romaner, både med historiska och sociala teman. Inspirerad av det italiensk-turkiska kriget år 1911 - då flygstridskrafter användes för första gången, och vederbörligen uppmärksammades i svensk försvarsdebatt⁴³ - skrev han en rad noveller med flygkriget som röd tråd. De utgavs 1912 i samlad form under titeln *Lögnerna: berättelser om kriget*, en bok som nästan omgående översattes till engelska.⁴⁴

Svenska skönlitterära beskrivningar av det framtida kriget

Denna kombination av försvarspolitik debatt och försök att förutsäga det framtida krigets natur dök även upp i Sverige under 1800-talet. Vid mitten av seklet stod frågan om centralförsvarsprincipen och huruvida man i händelse av en rysk invasion skulle överge Stockholm till förmån för en koncentration av försvaret till Karlsborgs fästning på dagordningen. Olika författare skildrade i samband därmed hur Stockholm hotades av en rysk invasion.⁴⁵ Vid samma tid fördes debatten om ett värnpliktsförsvaret kontra en fast stam av indelta soldater även i skönlitterär form.⁴⁶ Mot slutet av seklet kom försvaret av övre Norrland alltmera i förgrunden och med den från 1898 alltmer tilltagande förryskningen i Finland upplevdes det ryska militära hotet som alltmer påtagligt. I spåren härav kom en rad skrifter som på olika sätt varnade för konsekvenserna av ett alltför svagt svenskt försvar i norr, ibland genom att skildra en tänkt rysk invasion. Pamflett titeln

³⁹ T H E Travers, *Future Warfare: H G Wells and British Military Theory, 1895-1916*, i Brian Bond/Ian Roy, eds., *War and Society. A Yearbook of Military History* (London 1975 s 67-87).

⁴⁰ I F Clarke, *Voices Prophesying War, 1763-1984* (London 1966) och Dens., ed., *The Tale of the Next Great War, 1871-1914. Fictions of Future Warfare and of Battles Still-to-come* (Syracuse, NY 1995).

⁴¹ Ovan i not 40 av I F Clarke redigerade arbete (1995) s 162-192.

⁴² Carl Axel Gemzell, *Organisation, Conflict and Innovation. A Study of German Naval Strategic Planning, 1888-1940* (Lund 1973).

⁴³ Erik Norberg, En plan för luftflottan. Svenska flygets användning mot bakgrund av de första erfarenheterna, i Lars Ericson/Björn Gäfvert, red., *Meddelanden från Krigsarkivet IX* (Sthlm 1989 s 236-258).

⁴⁴ Ett textutdrag är tryckt i ovan i not 40 av I F Clarke redigerade arbete (1995) s 271-280.

⁴⁵ Allan Jansson, *Försvarsfrågan i svensk politik från 1809 till Krimkriget* (Uppsala 1935).

⁴⁶ Lars Ericson, *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel* (Lund 1999 s 00).

Hur vi förlorade Norrland från 1889 är talande. Skriften gavs även ut i Norge. Författare var den senare utrikesministern m m, Ludvig Douglas, en känd "hök" både i förhållande till Ryssland och den motspänstiga unionsbrodern Norge.⁴⁷

Mot slutet av 1930-talet stod faran av en tysk invasion på dagordningen och 1936 skildrade författaren Tage Thiel i romanen *Sverige torpederat* hur vårt land drogs in i en stormaktskonflikt och slutligen ockuperades av Tyskland som utnyttjade moderna stridsmedel, inklusive flyg. Han följde två år senare upp temat med en skildring av hur en motståndsrörelse mot den tyska ockupationen växte fram. Det skedde i romanen *Striden om Kastö skär*.⁴⁸ Medan Tage Thiels böcker beskrev ett framtida krig i linje med andra skrifter som behandlats i den här uppsatsen, finns det naturligtvis också sådana som med ett historiskt perspektiv velat väcka debatt i säkerhets- och försvarspolitiska frågor, t ex av Vilhelm Moberg om bönders uppror mot tyskättade adelsmäns förtryck på 1600-talet och Hans Alfredsson om en väpnad motståndsrörelse i Skåne mot en tänkt tyskt ockupation av Sverige under det andra världskriget.⁴⁹ Men med sitt angreppssätt på ämnet faller de utanför ramen för den här uppsatsen.

Under det andra världskrigets beredskap utkom år 1943 kaptenen Per Lindencronas skrift *Blixtkrig mot Sverige*. Den skildrade i en lätt skönlitterär form hur det moderna blixtkriget drabbade Sverige, men samtidigt hur försvararna lyckades stå emot och förlänga kriget så att möjligheter till undsättning utifrån kunde bli en möjlighet. Boken gavs ut av Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet och var ett led i den officiella strävan att stärka folkberedskapen och försvarsviljan.⁵⁰ På det sättet avviker den från de flesta andra skrifter som behandlats här.

Under det kalla kriget framstod det stegvisa maktövertagande med hjälp av femtekolonner inom landet som ett hot vid sidan av det öppna kriget. Signaturen "Ergo" (identisk med konteramiralen Elis Biörklund) publicerade år 1950 boken *Sveriges ödestimma år 195X. Då Ryssland tog Sverige*. I den beskrevs, med tydligt mönster från det stegvisa sovjetiska annekterandet av de tre baltiska staterna 1939-40 och det kommunistiska maktövertagandet i Tjeckoslovakien 1948, hur Sovjetunionen steg för steg skaffade sig kontroll över Sverige. Det skedde genom att Sovjet i ett första steg försökte tilltvinga sig baser på Gotland, för att därigenom kontrollera näraliggande delar av östra Sverige.⁵¹

Åren kring 1990 upplevde Sverige en renässans för den här typen av litteratur, som hade det gemensamt att den skildrade ett sovjetiskt anfall på Sverige med ett tidsperspektiv på bara 2-3 år

⁴⁷ Ragnar Bergmark, Övre Norrlands försvar, i *Bodens kommun. Från forntid till nutid* (Boden 1980 s 516-584 spec s 518 f); Rütger Essén, art. Ludvig Douglas, i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, häfte 53 (Sthlm 1943 s 382-389)

⁴⁸ Tage Thiel, *Sverige torpederat* (Sthlm 1936) och *Dens., Striden om Kastö skär* (Sthlm 1938)

⁴⁹ Vilhelm Moberg, *Rid i natt* (Sthlm 1941) och Hans Alfredsson, *Attentatet i Pålsjö skog* (Sthlm 19??).

⁵⁰ Per Lindencrona, *Blixtkrig mot Sverige* (Sthlm 1943). Jfr Klaus-R Böhme, Upplysning om och inom försvaret, i Bo Hult/Klaus-R Böhme, red., *Vårstormar. 1944 - krigsslutet skönjes* (Sthlm 1994 s 249-275).

⁵¹ Ergo, *Sveriges ödestimma år 195X* (Sthlm 1950). Om synen på hotet från en kommunistiskt femtekolonn kring 1950 se Magnus Hjort, *Folk och Försvar och kampen mot den femte kolonnen. En studie i framväxten av övervaknings-Sverige under 1950-talet. Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget. Arbetsrapport nr 6* (GBG 1998 s 16-23 spec s 22).

framåt i tiden. De militära maktmedlen och olika lednings- och vapensystem stod i centrum i författarteamet "Harry Winters" fyra böcker⁵², liksom i Tohl Anderssons *Slaget om Gävle*.⁵³ I Harry Winters böcker gjordes en rad kopplingar mellan den strategiska och den taktiska nivån. I *Anfallet på Sverige* skildrade däremot pseudonymen Sune Andersson hur ett sovjetiskt maktövertagande kunde ske bl a med hjälp av de avancerade svenska datoriserade folkbokföringssystemen.⁵⁴ En sentida utlöpare av denna våg är K G Bäckströms *Operation Rurik*, som 2001 skildrar hur konfliktmolnen börjar hopas runt våra kuster, med krishärddar till en början i Slovakien och Litauen.⁵⁵

Avslutning

Teknikens landvinningar har således varit en förutsättning för en diskussion om det framtida kriget och slagfältets framtida utseende. Framstegstanke (inte nödvändigtvis en optimistisk sådan!) parad med svårigheter att förutsäga teknikens utveckling och framtida möjligheter är således fundamentala förutsättningar för en livaktig, ja ens en meningsfull, diskussion om det framtida kriget. Om inte dessa förutsättningar föreligger, ja då finns det s a s inget att diskutera, då fortsätter verkligheten i samma banor som samtiden redan känner den. Inget nytt väntar bakom nästa vägkrök. Därför markerar mitten och slutet av 1800-talet något dramatiskt nytt, i skuggan av den militärteknologiska revolutionen då föds diskussionen om det framtida krigets karaktär. Man kan förvisso diskutera när så sker, om det nu inte snarast är frågan om en process som inte helt låter sig. Kanske kan man t o m som en amerikansk historiker velat göra, närmare tidsfästa brytpunkten till kriget mellan Preussen och Österrike år 1866: "Modern technology had gone to war for the first time in 1866, and nothing would ever be quite the same again".⁵⁶ Däremot har debatten om det framtida kriget alltsedan dess visat på en strävan efter det system som på största möjligast effektiva sätt ska tillåta den egna sidan att genomlysa stridsrummet, att effektivt leda de egna styrkorna och att till minsta möjliga kostnad för den egna sidan bekämpa motståndarens stridskrafter. Många är de - militärer, forskare och författare - som var och en på sitt sätt strävat efter den hägrande, men kanske ouppnåeliga, framtidsvision som Gustaf Jansson år 1912 låter sin general säga om de egna styrkornas förmåga inom luftkriget: "In the face of this triumphant progress which I have just described, I am not overstepping the mark when I say that we are approaching perfection".⁵⁷

© Lars Ericson Wolke 2004. Alla rättigheter förbehållna.

Detta är en utskrift från Lars Ericson Wolkes webbplats, www.ericsonwolke.se

⁵² Harry Winter, *Operation Garbo* (Sthlm 1988), *Operation Garbo II. Slutet* (Sthlm 1989), *Operation Garbo III. Upplösningen* (Sthlm 1991); *Operation Narva* (Sthlm 199?)

⁵³ Tohl Andersson, *Slaget om Gävle* (Sthlm 1995)

⁵⁴ Sune Andersson, *Anfallet på Sverige* (Sthlm 199?)

⁵⁵ K G Bäckström, *Operation Rurik* (Sthlm 2001)

⁵⁶ Dennis E Showalter, *Railroads and Rifles. Soldiers, Technology and the Unification of Germany* (Hamden, Conn 1975 s 226).

⁵⁷ I F Clarke ovan i not 40 anf redigerade arbete (1995) s 280.